

MALEBNÁ SKALKA PRI TRENČÍNE V DEJINÁCH KNIŽNEJ KULTÚRY

Igor ZMETÁK

Abstrakt:

Skalka pri Trenčíne je miestom spojeným s Legendou o Sv. Svoradovi a sv. Benediktovi. Miesto, Benediktova jaskyňa, benediktínsky kláštor so skriptóriom sú známe v európskom i domácom kontexte (stredoveké rukopisy, najstaršia legenda Uhorského kráľovstva, najstaršie pútnicke miesto na Slovensku), a všetky tieto aspekty sa odzrkadlili aj v dejinách knižnej kultúry od stredoveku po súčasnosť.

Kľúčové slová:

Legenda o sv. Svoradovi a Benediktovi, benediktíni, kláštor, skriptorium, historická knižnica

„*Malebná cesta dolu Váhom*“ od Alojza Medňanského bola priekopníckym dielom, ktoré prebudilo záujem o zrúcaniny hradov, kaštieľov a kláštorov na Slovensku a v celom vtedajšom Uhorsku.

Barón **Alojz Medňanský** (1784–1844)¹ obrátil ako prvý pozornosť na čaro a význam domácich legiend, spojených s poznaním daného miesta a jeho histórie. V prvej polovici 19. storočia, dobe poznačenej romantizmom, spôsobil vynikajúco a pútavo napísaný Medňanského cestopis *Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn* (*Malebná cesta dolu Váhom*, 1826), doslova revolučný obrat v záujme o poznávanie miestnej histórie, tradícií a kultúrnych pamiatok. V roku 1829 vydal *Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit* (*Rozprávania, povesti a legendy z minulosti Uhorska*), a okrem zachraňovania historických listín sa podieľal aj na publikovaní ich obsahu.

Hoci Medňanský býval v kaštieli pod Beckovským hradom, zrúcanina kláštora a jaskyňa na Skalke spojená so stredovekou legendou, boli prvým

¹ Alojz Medňanský (Médnyánszky), v mladosti býval v Beckove a študoval na Piaristickom gymnáziu v Trenčíne, bol správcom úradu hlavného župana Trenčianskej župy (1835–1837), venoval sa archeológii, histórii a etnografii, bol spoluzakladateľom Uhorskej akadémie vied. Vo svojom archíve mal veľkú zbierku cenných historických listín o hradoch a kláštoroch na Považí.

miestom na Považí, ktoré ho inšpirovalo k literárnej tvorbe² v roku 1812. „Uprostred vysokého lesa, pokrývajúceho vrch od upätia až po vrchol a utajujúceho každú cestu, každé spojenie s ostatným svetom, visia na strmom svahu niekoľko poschodí obsahujúce príbytky. Návštevník nevie, čo si o tom myslieť, či ich ďaleko prečnievajúce skaly udržia, alebo sa ich každú minútu chystajú zhodiť... No ešte skôr vyhlbila príroda sama do tvrdého brala hlbokú klenbu, kde žil jeden z apoštolov kresťanstva týchto končín... Vstupujeme do nej bez vyzvania, ani rýchly krok nestačí sledovať let fantázie... (MEDŇANSKÝ, A., 1981, s. 103).

Malebnú cestu dolu Váhom dopĺňajú medirytiny **Josefa Fischera** (1769–1822), významného rakúskeho maliara, člena cisárskej viedenskej Akadémie výtvarných umení, ktorého cesta po Považí tak nadchla, že urobil celú sériu 12 kolorovaných rytín, ktoré vydal v roku 1818,³ ale až spojenie rytín s pútavými Medňanského textami očarilo dobovú verejnosť.

Skalka pri Trenčíne je miestom, spojeným s najstaršou legendou z obdobia Uhorského kráľovstva – „*Životom svätých pustovníkov Svorada Význávača a Benedikta Mučenika, napísaný Maurusom, Päťkostolným biskupom*“. V rokoch 1064–1070 ju napísal Maurus, benediktínsky mních z kláštora v Pannonhalme, neskorší biskup v Pécsi (Päťkostolí), ktorý osobne poznal Benedikta zo Skalky. Spisanie skutkov súviselo s kanonizovaním oboch svätcov, a sv. Svorad – Ondrej a sv. Benedikt sa tak stali najstaršími uhorskými svätcami vôbec.

Obsahom textu je pustovnícky život sv. Svorada – Ondreja v jaskyni pod Zoborom pri Nitre – jeho 40-dňový pôst so 40 orechmi, pravidelné odriekanie, ktoré po smrti ukázala reťaz vrastená do tela, i zázraky, ktoré vykonal keď prebral k životu mŕtveho zbojníka vo svojej jaskyni a neskôr aj odsúdeného zločinca spod šibenice. Svoradove skutky a život porozprával jeho žiak Benedikt, ktorý po smrti svojho učiteľa, pokračoval v pustovníckom živote v jaskyni na Skalke pri Trenčíne. Benedikta po troch rokoch pustovníčenia (v roku 1034) prepadli a zabili zbojníci, ktorí čakali, že nájdu v jaskyni poklady. Telo, ktoré hodili do rieky Váh, strážil orol a zostalo neporušené celý rok.

Kult uctievania sv. Benedikta na Skalke sa traduje už od druhej polovice 11. storočia, a na mieste jeho pobytu bol už koncom storočia postavený kostol

² MEDNYÁNSZKY, A. 1812. *Die Felsenhöhle zu Skalka in der Trenchiner Gespanschaft*. In: Hesperus, 1812, Nr. 11, s. 80–83.

³ FISCHER, Josef. 1818. *Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn*. Wien, 1818.

sv. Benedikta, ktorý je písomne doložený z roku 1208.⁴ Toto miesto sa stalo najstarším pútnickým miestom na Slovensku a Benediktovu jaskyňu možno považovať za najstaršiu, verejnosti sprístupnenú jaskyňu.

V rokoch 1224–1528 bolo na Skalke Benediktínske opátstvo, zriadené na základe súhlasu nitrianskeho biskupa Jakuba: „*Jakub, Nitriansky biskup ustanovuje opátstvo podľa regule Sv. Benedikta na Skalke, a na vydržiavanie rehoľníkov venuje Zem Újazd, predtým patriacu Mogosovi, ktorý ju daroval Nitrianskemu biskupstvu – so 7 volmi, 2 sluhami menom Martin a Zambocz, dve vinice s 2 vinohradníkmi synmi Mikuláša – Mikow a Jovaczin, 40 oviec a toľko isto bravov, 100 kóp obilia, 50-tinu svojich desiatkov s majetkom, ktorý má v dedine Skala Víkozlaus, teraz mních, predtým farár*“⁵

V 9.–13. storočí boli benediktíni rádom, ktorý formoval kultúru stredovekej Európy – prelomovou kultúrnou novinkou v mníšskom živote bol spôsob, ako sa učiť pokore – bolo to prostredníctvom práce. Už nie iba rozjímanie a modlenie, ale každý druh práce, aj fyzickej, ktorá bola v stredovekom chápaní podradnou činnosťou. Z kultúrneho hľadiska to znamenalo úplnú rehabilitáciu ľudskej práce, ktorá dostala rovnakú dôstojnosť ako modlitba. Heslo „Ora et labora“ („modli sa a pracuj“) je treba chápať aj v dobovom kontexte, ako pokrokovú a revolučnú myšlienku vo vývoji vtedajšej spoločnosti.

Pozitívnu úlohu zohrali benediktíni aj v oblasti rozvíjania vied a výtvarného umenia – neoddeliteľnou súčasťou práce bol dôraz na pravidelné čítanie a prepisovanie starých rukopisov, tvorbu nových textov a umeleckých diel. Kláštorné skriptória sa stali mostom, ktorý prenášal antickú vzdelanosť do stredovekej kresťanskej spoločnosti – tento trend sa prenášal do všetkých krajín, kde rád pôsobil.

Legenda o sv. Svoradovi a sv. Benediktovi sa stala v priebehu 14.–15. storočia známou v celej Európe – opisy legendy sa zachovali v rukopisných kódexoch významných historických knižníc od balkánskeho Záhrebu, cez Pasov, Mníchov,⁶ Kráľovskú knižnicu v Bruseli, po Mazarinovu knižnicu v Paríži⁷. Najstarší úplný opis legendy zo 14. storočia je zachovaný v Széché-

⁴ MARSINA. Richard. In: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. I. č. 148, s. 116

⁵ XVIII. Collegia. No. 1642 – Trenchyn (Trencin, Trencsén). Listy kolégia Spoločnosti Ježišovej, vydané Kláštrom P. Márie v Turci roku 1657. Pre rímsky archív. Zdroj, preklad – Viera Bernátová, Štátny archív, pobočka Trenčín.

⁶ Staatliche Bibliotheken Munchen, Codex 16024, fol. 30 V.

⁷ Bibliothèque Mazarine, Manuscript 1733, f. 399–407.

nyho knižnici v Budapešti so signatúrou Cod. Lat. 33 (fol. 293–294), kam sa dostal z neznámeho miesta, ako nález do fondu ústrednej knižnice.

Historická knižnica benediktínskeho kláštora na Skalke je najstaršia, systematicky vytvorená, zbierka kníh spojená s Trenčínom. Podľa analógií z iných benediktínskych kláštorov, bolo vybudovanie knižnice jednou zo základných povinností, ktoré musel materský kláštor pre novovznikajúci urobiť. V nových kláštoroch sa potom ďalšie knihy opisovali už vo vlastnej réžii. Knižnica v každom kláštore musela mať okrem biblických kníh vlastné základné liturgické vybavenie ako misále (omšové knihy), graduále (príručky kratších piesní pre menlivé spevy pri omši), žaltáre (zbičky starozákonných žalmov), antifonáre (zbičky veršov s vlastnou jednoduchou melódiou, komponované pre sviatky), rádové regule a v prípade opátstva aj právne knihy. Nesmierne vzácnym dokladom rukopisných kníh, ktoré vznikli s najväčšou pravdepodobnosťou priamo v kláštore na Skalke, je pergamenový list, ktorý našiel Richard Marsina pri výskume archívu Trenčianskeho jezuitského kolégia v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti. Pergamen, s rozmermi 357 × 540 mm (použitý na väzbe urbárnej knihy majetkov opátstva Skalka z roku 1611) je útržkom z antifonára, datovaného podľa písma do druhej polovice 14. storočia,⁸ ktorý obsahuje aj úryvok z legendy o svätcoch zo Skalky.

Začiatkom 16. storočia kláštor upadal a bol takmer opustený. Podľa zaznamenatej vizitácie z roku 1508⁹ bolo ešte v majetku kláštora 9 liturgických kníh – 2 cisterciánske pergamenové žaltáre, 2 cisterciánske graduále, 2 antifonáre, 1 misál z Ostrihomu, 1 cisterciánsky misál a 1 výtlačok regule sv. Benedikta so životopisom sv. Andreja-Svorada a sv. Benedikta – *Regula sancti Benedicticum Vitabeatorum Andree et Benedicti*.

V roku 1644 daroval kráľ Ferdinand III. celý majetok pôvodného benediktínskeho kláštora jezuitskému rádu v Trenčíne. Knihy sa takto dostali najprv do knižnice jezuitov na Skalke, a potom, po roku 1645 do knižnice Jezuitského kolégia v Trenčíne. Spoločnosť Ježišova, ktorá bola najaktívnejšou rehoľou pri rekatolizácii Považia, spravovala kláštor na Skalke do roku 1773, keď bola oficiálne zrušená bulou pápeža Klementa XIV.

Jezuiti dali kláštoru na Skalke súčasnú podobu – renovovali a rozšírili staršie objekty, spevnili obranné múry, osadili 180 kamenných schodov od

⁸ MARSINA, Richard. 1997. *Benediktínske opátstvo Skalka*. In: *Skalka pri Trenčíne. Miesto legend a púti*. Trenčín : Trenčianske múzeum, 1997, s. 97–98.

⁹ MARSINA, R. 1997, s. 98. Podľa SOROS, P. 1912. *Az elenyészet bencés apátságok*. Budapest, 1912, s. 418–419.

cesty ku vchodu, kostolíku na Malej Skalke dali barokovú fasádu. Bližšie informácie o jezuitskej knižnici máme až po zrušení rehole v monarchii cisárovnou Máriou Teréziou, v rámci jej osvietenských reforiem. Prvý súpis, ktorý sa spomína, urobil po zrušení rehole v roku 1774 páter Ján Schwemler v prítomnosti sudcu Jána Hlaváča.

O tom, že Knižnica jezuitského kolégia v Trenčíne bola obsahovo veľmi cenná, svedčí aj to, že z fondu sa v rokoch 1774–1778 robil výber kníh pre knižnicu Budínskej univerzity (tento výber treba chápať ako dobové ohodnotenie fondu, ktorý mal v zmysle školských reforiem slúžiť verejnému využitiu v štátnej univerzite). Kompletné súpisy z tohto obdobia a katalóg fondu z roku 1778 sa zachovali v archívnej zložke jezuitov v Budapešti – *Súpis kníh v Trenčianskej knižnici, ktoré zostali po odvoze*¹⁰ (obsahuje 1039 titulov kníh), *Súpis knižnice, ktorá pochádza z Knižnice Trenčianskej a bola vložená do Knižnice Budínskej univerzity*¹¹ (737 titulov v 991 zväzkoch), *Nový výber kníh z Trenčianskej knižnice pre Budín* (157 titulov v 299 zväzkoch),¹² a autorský *Katalóg kníh z Trenčianskej knižnice z 21. apríla 1778*,¹³ ktorý spracoval Teofil Koroda, vtedajší riaditeľ Piarist. gymnázia.

Skalka na historických pohľadniciach

Vo fondoch Slovenskej národnej knižnice v Martine sa zachoval ucelený súbor pohľadníc Veľkej a Malej Skalky od roku 1905 do roku 1954. Najcennejšie sú z trenčianskej Ganselovej tlačiarne (SP 21239 – r. 1905, SP 21226 – r. 1910, SP 21228 – r. 1911), farebná je od fotografa Viliama Schwarcza (SP 60041 – r. 1917), tiež (SP 75856 – r. 1920), z r. 1924 je *Posviacka Skalky* z ateliéru Foto-Tatra (SP 21234). Trenčiansky ateliér Foto-Tatra má v súbore ešte ďalších 5 pohľadníc z rokov 1925–1927. Celý súbor 27 pohľadníc je zaujímavou obrazovou súčasťou historických dokumentov.

¹⁰ Rkp. sú uložené v Egyptemi konyvtár v Budapešti J/18/III.6. *Elenchus Librorum in Bibliotheca Trenchiniensi post Repartitionem remanientium.*

¹¹ J/20/33 *Elenchus Librorum Qui ex Bibliotheca Trenchiniensi duetu Indicis generalis Selecti, et ad Bibliothecam Regiae Universitatis Budensis transmittendi.*

¹² J/21/29 *Novus Delectus Librorum ex Bibliotheca Trenchiniensi pro Budensi.*

¹³ J/10/19 *Index Catalogi librorum Bibliotheca Trenchiniensis.*

Literatúra:

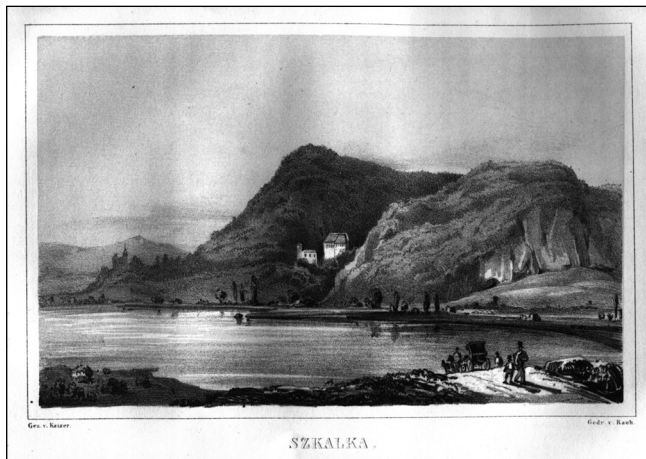
- Benedikt z Nursie. Texty Gregora Velkého.* 1991. Praha: Zvon, 109 s.
- BUDAY, Jozef. 1924. *Život sv. Andreja a Benedikta, slovenských pustovníkov, s opisom miest, ich životov*, Trnava: SSV, 32 s.
- DOHNÁNYI, Ludovít. 1944. *Dejiny Trenčianskeho hradu a vývoj bývalého slobodného kráľovského mesta Trenčína*. Trenčín: rkp., 430 s.
- HOLINKA, Rudolf. 1934. *Sv. Svorad a Benedikt, svätci Slovenska*. Bratislava, Praha, 56 s.
- LAMA, Charles de. 1971. *Bibliothèque des écrivains de la congrégation des Saint-Maur*. Geneve, 261. s.
- MARSINA, Richard. 1997. *Život svätých pustovníkov Svorada vyznávača a Benedikta mučeníka*. In: *Legény stredovekého Slovenska*. s. 41–43. Budmerice: RAK, 1997.
- MEDNYANSZKY, Alois. 1826. *Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn*. Pest.
- MEDŇANSKÝ, Alojz. 1981. *Malebná cesta dolu Váhom*. Bratislava: Tatran, 154 s.
- SCHERMANN, Egyed. 1940. *A Pannonhalmi szent Benedek-rend tagjai*. Budapest, 156 s.
- STÁREK, Ludovít. 1852. *Píseň o sv. Benediktovi, pustevníkovi a mučedníkovi Trenčanském*. Trenčín : F. X. Škarnicel, 8 s.
- Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benedikten-Ordens und seinen Zweige*. 1926. Munchen : Bayerische Benediktiner Akademie, 310 s.
- SZENTIMREI, Márton. 1880. *Szent Benedek élete és hatása...* Komárom, 500 s.
- The Rule Saint Benedikt*. 1966. New York: Cooper Square Publishers, 130 s.
- WIMMER, Bonifac. 1880. *Album Benedictum nomina exhibens monachorum*. Bmv. 549 s.

Summary:

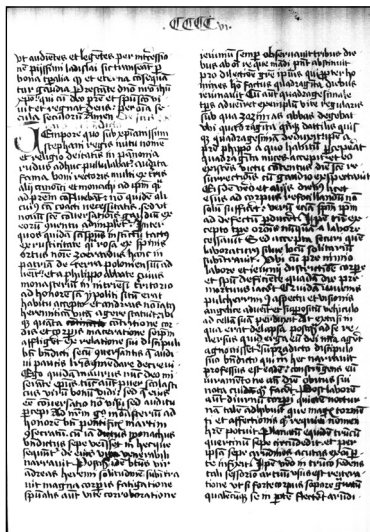
Skalka near Trenčín leaves a cultural and historical legacy echoing not only in Slovak but also in central European context – The Legend of the St. Andrew-Svorad and St. Benedict- The Oldest Legend of The Hungarian Kingdom, St. Benedict cave on Veľká Skalka, The Benedictine monastery, monastery scriptorium and library. This period saw Skalka as a notable spiritual and library centre of the central Vah Valley region.

Key words:

The Legend of the St. Andrew-Svorad and St. Benedict, The Benedictine monastery, monastery scriptorium and library

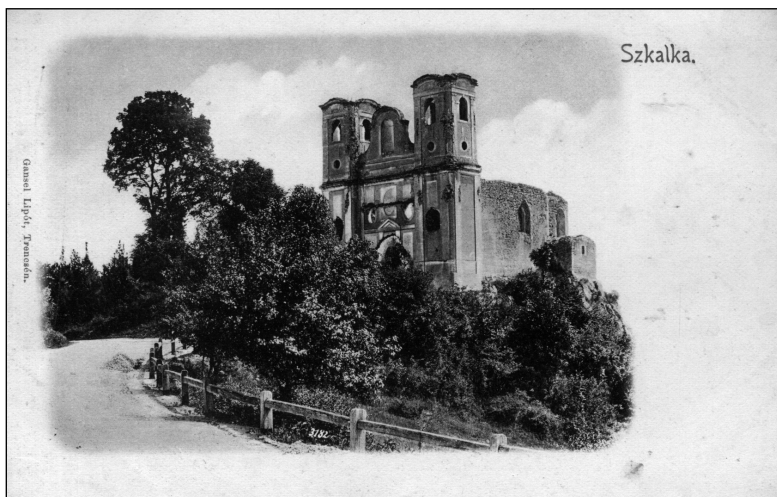

Obrázek č. 1: A. Medňanský – Skalka, 1826

Obrázek č. 2: Rkp. Mazarine Bibliothek, Paris

Szkalka – výberový súbor historických pohľadníc

Obrázek č. 3: (Fond – Slovenská národná knižnica v Martine)

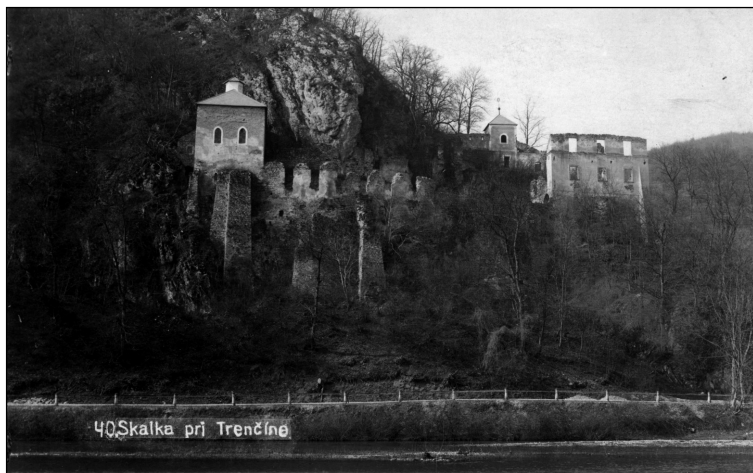

Obrázek č. 4: SP 21239, r. 1905, Gansel

Obrázek č. 5: SP 69691, r. 1919 Andor, far.

Obrázek č. 6: SP 71974, r. 1925, foto –Tatra

Obrázek č. 7: SP 63895, r. 1928, Gansel Leopold